

De regionale economie 2008

04 05 06

07 08

09

10

11

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2007–2008	= 2007 tot en met 2008
2007/2008	= het gemiddelde over de jaren 2007 tot en met 2008
2007/'08	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2007 en eindigend in 2008
2005/'06–2007/'08	= oogstjaar, boekjaar enz., 2005/'06 tot en met 2007/'08

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek - Grafimedia

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

ISBN: 978-90-357-1520-2
ISSN: 1877-2773

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Economische groei	5
3. Aandelen provincies in bbp en groei	7
4. Productiestructuur	8
5. Bbp per inwoner	10
6. Werkgelegenheid	12
7. Investerings in vaste activa	14
8. De Randstad en de vier grote steden	17
Begrippenlijst	21
Bedrijfsindelingen en regionale indelingen	22
Technische toelichting	24
Tabellen	26
Meer informatie op www.cbs.nl	29

1. Inleiding

De economische groei in Nederland in 2008 bedroeg 2 procent. In 2007 lag de groei nog op 3,6 procent. De economische groei was in 2008 niet alleen nationaal, maar ook in alle provincies lager dan in 2007. Vooral Noord-Brabant en Limburg werden hard getroffen door de recessie als gevolg van de kredietcrisis. Flevoland had te maken met de scherpste terugval van de economische groei, namelijk meer dan 6 procentpunt. Deze veranderingen hadden gevolgen voor de bijdragen van de provincies aan de economische groei. Het aandeel van Noord-Brabant halveerde ten opzichte van 2007, terwijl Utrecht en Noord-Holland relatief juist meer gingen bijdragen.

Een belangrijke oorzaak voor de sterke terugval van Noord-Brabant en Limburg in 2008 is het industriële karakter van de provincies. De productiestructuur bestaat voor een belangrijk deel uit bedrijfsklassen waarin de economische recessie al in 2008 toesloeg. Er zijn wel verschillen tussen de verschillende COROP-gebieden binnen landsdeel Zuid. Den Bosch deed het relatief goed in 2008, in Zuid-Limburg was er echter nauwelijks nog sprake van economische groei.

De regionale rekeningen leveren regionale cijfers over de economische groei, het bruto binnenlands product (bbp), het bbp per hoofd van de bevolking, de werkgelegenheid, de verdeling van de toegevoegde waarde over de bedrijfstakken en de bijdrage van iedere bedrijfstak aan het bbp. Daarnaast bieden de regionale rekeningen gegevens over de investeringen per regio en de regionale inkomensvorming en inkomensverdeling naar type huishouden. De regionale gegevens zijn uitsluitend beschikbaar op jaarbasis. De regionale cijfers sluiten dan ook aan op de jaarcijfers van de nationale rekeningen. De gegevens over 2008 hebben, evenals die over 2007, een voorlopig karakter. Cijfers over het verslagjaar 2006 en voorgaande jaren zijn definitief. Bij het samenstellen van deze publicatie zijn nog maar een beperkt aantal cijfers over het verslagjaar 2008 uit de regionale rekeningen beschikbaar. Zodra nu nog ontbrekende gegevens beschikbaar komen, worden deze, net zoals alle overige gegevens van de regionale rekeningen, opgenomen in de CBS database StatLine, onder thema Macro-economie → Nationale rekeningen regionaal. Deze is toegankelijk via de CBS website www.cbs.nl.

2. Economische groei

In 2008 bedroeg de economische groei in Nederland 2 procent. In de twee voorgaande jaren groeide de economie nog met respectievelijk 3,4 en 3,6 procent. De sterke groei-
vertraging werd veroorzaakt door de mondiale economische recessie als gevolg van de kredietcrisis. De teruggang was niet in alle provincies even groot. De groei in de provincies (exclusief delfstoffenwinning) varieerde van 2,4 procent in Noord-Holland tot slechts 0,7 procent in Limburg. Als de delfstoffenwinning meegerekend wordt, dan is Groningen in 2008 met 10,2 procent de sterkste groeier.

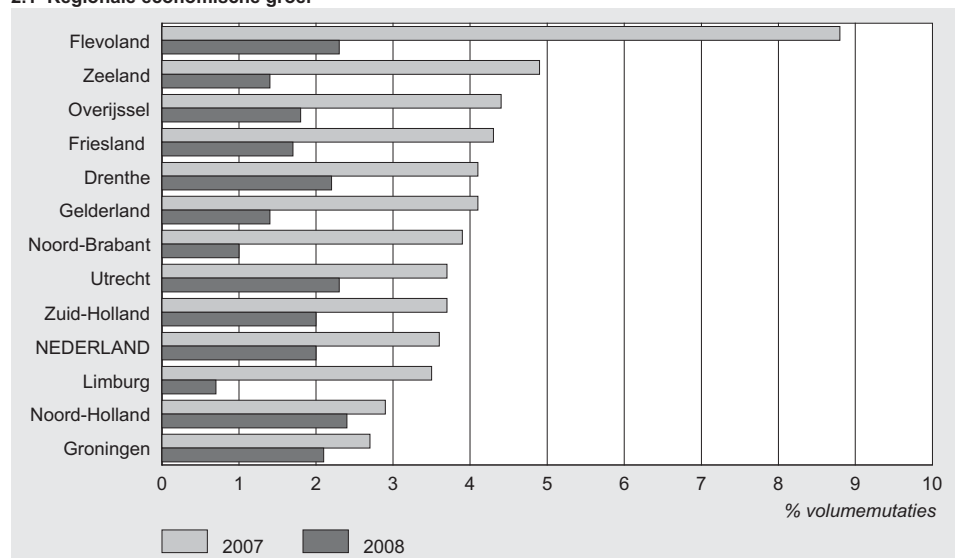
Noord-Brabant en Limburg laagste groeicijfers

In 2008 was een omslag in de economie zichtbaar. In de eerste helft van het jaar ging het nog redelijk met de economie. Vanaf het derde kwartaal bevond Nederland zich officieel in een recessie. Dit resulteerde in alle provincies in lagere groeicijfers ten opzichte van 2007. Noord-Brabant en Limburg werden hard getroffen. Daar kwam de economische groei niet boven de 1 procent uit. Flevoland kende de sterkste terugval. Daar liep het groeicijfer terug van bijna 9 procent in 2007 tot ruim 2 procent in 2008.

De bedrijfstak 'industrie en energievoorziening' had het al in 2008 zwaar te verduren. Deze bedrijfstak heeft met bijna 25 procent een relatief groot aandeel in de economie van de zuidelijke provincies. Dit is de reden voor de lage groeicijfers in Noord-Brabant en Limburg. Vooral in Zuid-Limburg en West Noord-Brabant ging het minder goed. Ook Zeeuwsch-Vlaanderen met zijn dominante chemische industrie kende een groei van minder dan een procent.

Een bedrijfsklasse die in 2008 minder sterk werd getroffen door de economische teruggang is de 'zakelijke dienstverlening'. In provincies waar deze bedrijfsklasse belangrijk is voor de economie, was de teruggang dan ook minder groot. In COROP-gebied Amsterdam¹⁾ en in de Agglomeratie Haarlem was er in 2008 zelfs sprake van een hogere groei dan in 2007. In Almere vielen flinke klappen in de 'financiële en zakelijke dienstverlening'. De economie van Almere drukt een groot stempel op de economie van

2.1 Regionale economische groei

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ COROP-subgebied Amsterdam bevat alleen de stad Amsterdam. Elders in deze publicatie wordt Amsterdam genoemd bij de vier grote steden. Het gaan dan om de stad Amsterdam en omliggend gebied.

Flevoland als geheel. Deze terugval is dan ook de oorzaak voor de behoorlijk lagere economische groei in deze provincie.

De groeicijfers van de drie noordelijke provincies, en vooral die van Groningen, worden sterk beïnvloed door opname van de delfstoffenwinning in de cijfers. Vaak worden voor Groningen, Friesland en Drenthe dan ook de cijfers exclusief delfstoffenwinning gepresenteerd. Kader 1 laat zien wat het effect van de delfstoffenwinning is op de cijfers voor de provincie Groningen.

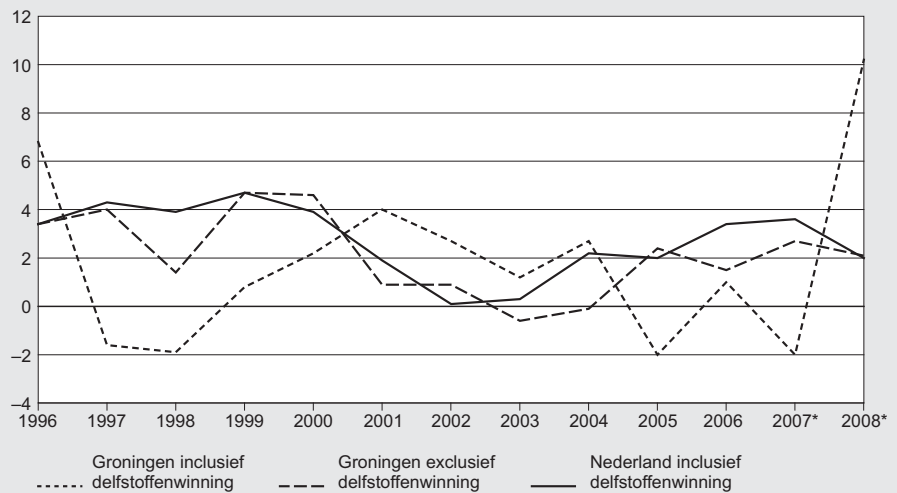
Kader 1. Gaswinning beïnvloedt groei in Groningen

De gasbel in Groningen zorgt voor sterke fluctuaties van het regionale groeicijfer. De delfstoffenwinning liet in 2008 een flinke groei zien als gevolg van een sterk gestegen buitenlandse vraag naar aardgas. Deze vraag kwam vooral uit Duitsland met zijn energie-intensieve economie. Daarnaast is de prijs van olie, en daaraan gekoppeld de prijs van aardgas, in vooral de eerste helft van 2008 flink toegenomen. De prijs van olie daalde in het vierde kwartaal van 2008, maar de prijs van aardgas reageert daar vertraagd op en bleef daardoor het hele jaar toenemen.

Exclusief de delfstoffenwinning loopt de groei in Groningen in de pas met de Nederlandse groei. De lucratieve aardgaswinning zorgt daarnaast, in combinatie met een beperkt aantal inwoners, voor een extreem hoog bbp per inwoner, zie ook kader 2.

Economische groei

% volumemutaties

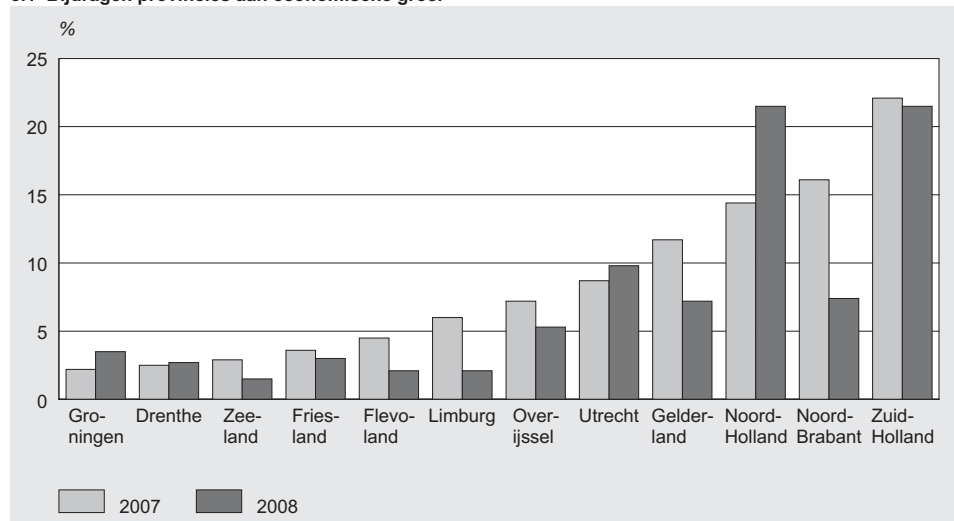
Bron: CBS, regionale rekeningen.

3. Aandelen provincies in bbp en groei

De aandelen van de provincies in het Nederlandse bbp zijn in 2007 niet structureel veranderd ten opzichte van eerdere jaren. Landsdeel West met Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland, droeg bijna 50 procent bij aan het Nederlandse bbp. Dit is ook terug te vinden in de bijdragen van de verschillende COROP-gebieden. In de top 5 bevinden zich in 2007 de vier gebieden met de grote steden en Zuidoost- Noord-Brabant met Eindhoven als economisch zwaartepunt.

Wel was er in 2008 een duidelijke verandering zichtbaar in de bijdragen van de provincies aan de economische groei. De gevolgen van de economische crisis werkten verschillend door in de economische groei van de provincies. Dit zorgde voor wijzigingen in de bijdragen van provincies aan de Nederlandse economische groei.

3.1 Bijdragen provincies aan economische groei ¹⁾

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ De cijfers voor de drie noordelijke provincies zijn exclusief delfstoffenwinning.

Van de 2 procent groei in 2008 kwam 0,15 procentpunt uit Noord-Brabant. Dit komt neer op ruim 7 procent. In 2007 was Noord-Brabant nog verantwoordelijk voor 16 procent van de nationale groei. Noord-Brabant is hiermee de grootste daler. Een andere flinke daler voor wat betreft aandeel in de groei in 2008 was Gelderland. Van de economisch kleinere provincies is de bijdrage van Limburg in 2008 het hardst teruggelopen. De minst industriële provincies, Noord-Holland en Utrecht, kenden een toename van de bijdrage aan de economische groei.

De vier grote steden en Eindhoven droegen in 2008 zowel aan het bbp als aan de economische groei het meeste bij. Ook Twente had met ruim 2,5 procent een belangrijk aandeel in de economische groei.

De provincies met het grootste aandeel in het bbp dragen ook het meeste bij aan de economische groei. Dit beeld is in 2008 niet veranderd. Ondanks de fikse achteruitgang in Noord-Brabant droeg deze provincie nog steeds relatief veel bij. Wel is Utrecht Noord-Brabant en Gelderland qua bijdrage gepasseerd. Utrecht droeg in 2008 meer bij aan de economische groei dan Noord-Brabant, terwijl het Utrechtse aandeel in het bbp bijna de helft kleiner is.

4. Productiestructuur

Industrie in zwaar weer

In de Nederlandse economie vormen diensten veruit de belangrijkste economische activiteit. Bijna de helft van de toegevoegde waarde in de Nederlandse economie wordt gevormd in de commerciële dienstverlening en bijna een kwart in de niet-commerciële dienstverlening. Het aandeel van de landbouw in de toegevoegde waarde is met 2 procent inmiddels zeer klein. De nijverheid leverde in 2008 bijna 25 procent van de toegevoegde waarde van Nederland. Het was deze bedrijfstak en vooral de industrie, die in de loop van 2008 direct de gevolgen ondervond van de economische neergang. De vraag naar industriële producten, zowel uit binnen- als buitenland, liep scherp terug. Regio's met een groot aandeel van de industrie in de economie werden daarom over het algemeen sterker getroffen door de neergang dan regio's waarin dat aandeel kleiner is.

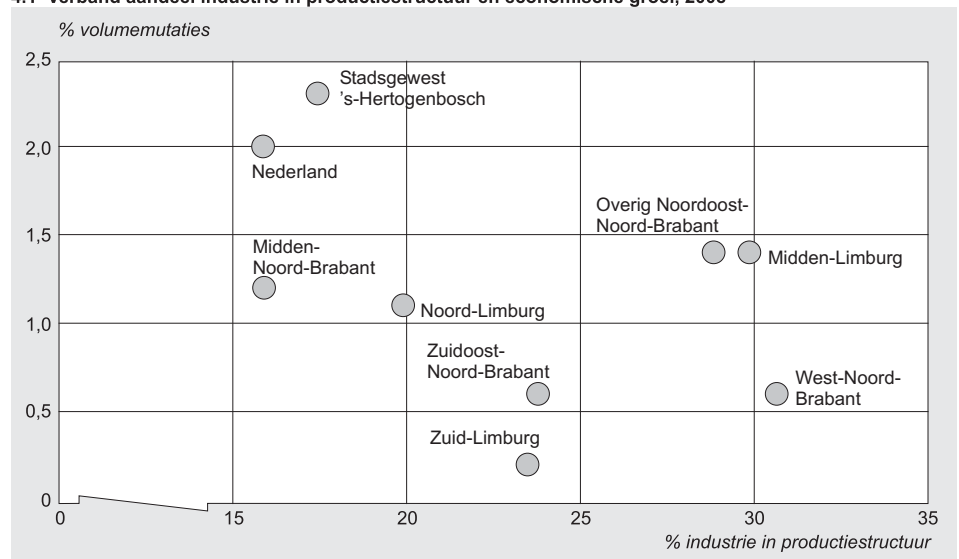
Aanwezigheid industrie bepaalt economische ontwikkeling in 2008

De industrie is niet gelijk over de Nederlandse regio's verdeeld. In de Randstad overheerst de dienstverlening. De meest geïndustrialiseerde regio in dit gebied is Rijnmond. De rest van Nederland is industriëler van aard. De verdeling van de industrie over Nederland is terug te zien in de ontwikkeling van de regionale economische groei. Gebieden met relatief veel industrie deden het in 2008 over het algemeen economisch minder dan gebieden waar de dienstverlening overheerst. Dit komt het meest duidelijk naar voren in de twee zuidelijke provincies Noord-Brabant en Limburg.

Noord-Brabant en Limburg industrieel van aard

De twee zuidelijke provincies hebben samen een aandeel van 21 procent in de totale economie. Bijna 15 procent hiervan komt voor rekening van Noord-Brabant. De lage economische groei in Noord-Brabant en Limburg van respectievelijk 1 en 0,7 procent in 2008 is opvallend. De oorzaak is de productiestructuur van deze provincies ten opzichte van andere provincies. De economie van landsdeel Zuid bestaat voor bijna een kwart uit industrie. Voor Nederland is dat 16 procent. In de bedrijfsklassen 'machines, chemie, transportmiddelen en elektrotechnisch' heeft landsdeel Zuid de hoogste aandelen ten opzichte van de andere landsdelen. Vanaf het derde kwartaal van 2008 bevindt de Nederlandse economie zich officieel in een recessie. Deze begon

4.1 Verband aandeel industrie in productiestructuur en economische groei, 2008*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

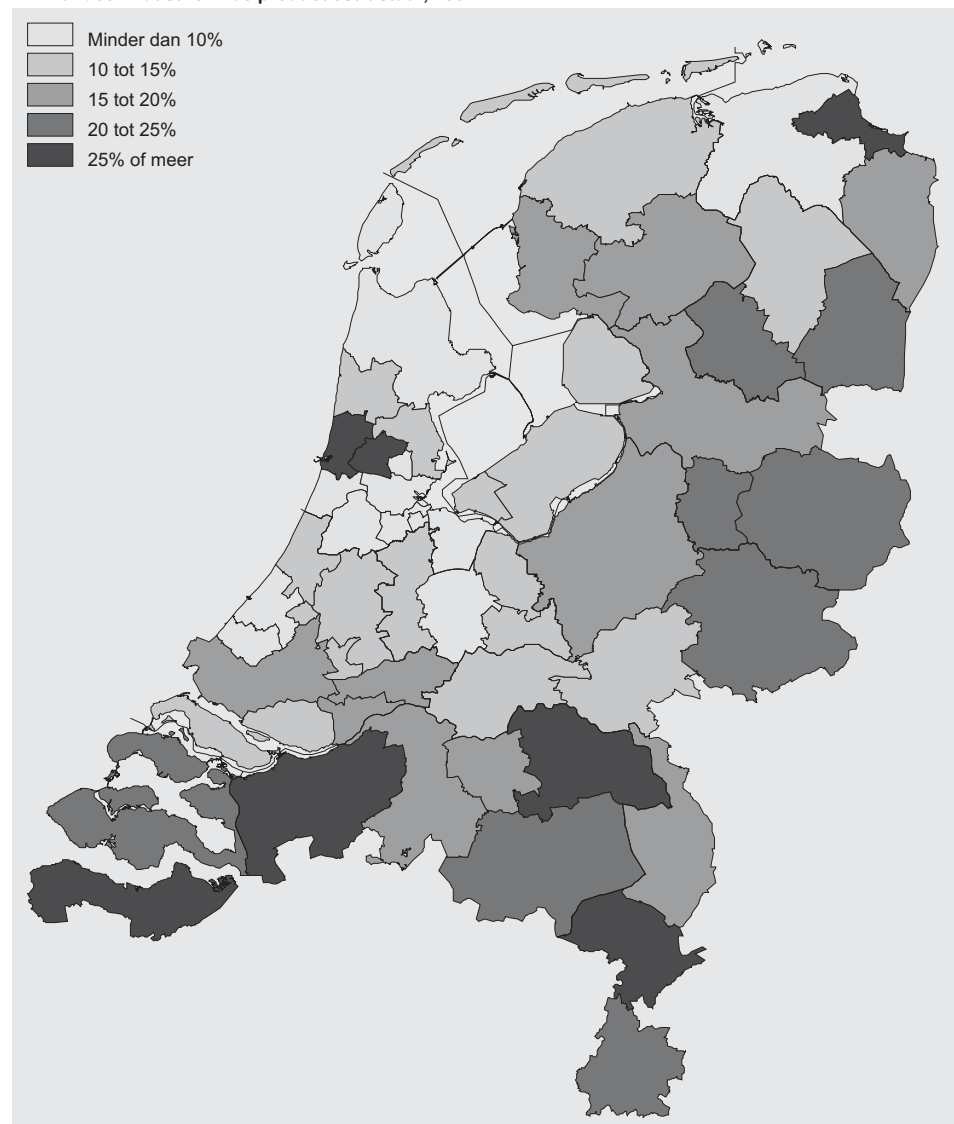
als eerste in de bovengenoemde sectoren. Door de sterkere aanwezigheid van de sectoren die als eerste getroffen werden door de recessie, nam de groei in het zuiden af van bijna 4 procent in 2007 tot nog geen 1 procent in 2008.

Den Bosch gaat goed, klappen in Zuid-Limburg

In de provincie Noord-Brabant deed stadsgewest 's Hertogenbosch het relatief goed met een groei van 2,3 procent. Dit is ook te zien in de productiestructuur. De elektrotechnische en de transportmiddelenindustrie zijn hier vrijwel niet vertegenwoordigd. Ook is de bedrijfsklasse 'vervoer over land' hier minder groot dan in de andere gebieden in deze provincie. COROP-gebied Zuidoost-Noord-Brabant komt in een vrije val terecht. In 2006 was de groei nog bijna 8 procent, in 2008 was dit nog maar 0,6 procent. Een belangrijke oorzaak is onder andere de aanwezigheid van veel machine-industrie. Ook in West-Noord-Brabant bleef de groei steken op 0,6 procent. Vervoer over land speelt hierbij een rol.

In Limburg ging het in 2008 vooral slecht in Zuid-Limburg. De groei kwam hier nauwelijks boven de nul procent uit. De chemische industrie is een zwaartepunt in de productiestructuur van dit COROP-gebied. In Limburg deed het Midden het nog het beste met bijna 1,5 procent groei. De chemie en de machine-industrie zijn hier nauwelijks vertegenwoordigd.

4.2 Aandeel industrie in de productiestructuur, 2007*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

5. Bbp per inwoner

Het bbp per inwoner in Nederland is in 2007 ruim 34 duizend euro. Tussen de provincies bestaan grote verschillen. Het hoogste bbp per inwoner heeft Groningen. Dit is echter vertekend door de aardgaswinning in die provincie. Een tweede factor die het bbp per inwoner in een regio vertekent, is de mate van forensisme. Meer informatie over vertekening staat in kader 2.

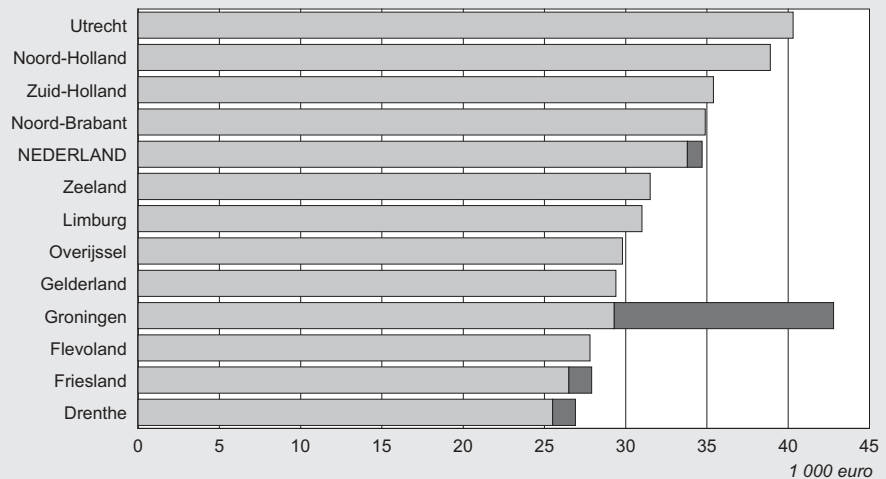
De randstedelijke provincies kennen het hoogste bbp per inwoner. De cijfers zijn dus exclusief delfstoffenwinning. Dit hoge bbp per inwoner is niet verwonderlijk, aangezien in deze provincies veel activiteiten plaatsvinden met een hoge toegevoegde waarde. Ook kennen deze provincies een hoog aantal inkomende forensen.

Binnen de randstedelijke provincies bestaan echter grote verschillen. Kleine COROP-gebieden als de Kop van Noord-Holland en Zuidoost-Utrecht kennen een bbp per inwoner van rond de 25 duizend euro. Stadsgewest Utrecht en COROP-gebied Amsterdam zitten daar met respectievelijk 48 duizend en 54 duizend euro ver boven. COROP-gebied Haarlemmermeer spant de kroon met bijna 72 duizend euro. Hierbij moet opgemerkt worden dat deze laatste een dunbevolkte regio is met een zeer specifieke hoge toegevoegde waarde, namelijk luchthaven Schiphol.

Kader 2. Vertekeningen in het bbp per inwoner

Het bbp per provincie is de toegevoegde waarde die geproduceerd wordt door bedrijven en instellingen die gevestigd zijn in de betreffende provincie. Als het bbp over de inwoners van de provincie verdeeld wordt, kan het beeld vertekend worden door een aantal factoren. Uitgaande forensen hebben een verlagend effect op het bbp per inwoner, en vice versa. Forensen dragen bij aan het bbp van de provincie waarin zij werken, maar niet aan het bbp van de provincie waarin zij wonen. Bedrijfstakingen met een hoge toegevoegde waarde in combinatie met een beperkte inzet van arbeid hebben een opwaartse druk op het bbp per inwoner van die provincie waarin zij gevestigd zijn. Voorbeelden van deze bedrijfstakingen zijn de gaswinning en kapitaalintensieve industrieën als de chemie. Het bbp is een productiebegrip en is hierdoor niet per definitie een goede maatstaf voor de welvaart van de inwoners per provincie.

5.1 Bbp per inwoner, 2007* 1)

Bron: CBS, regionale rekeningen.

1) Het donkergekleurde gedeelte geeft het extra bbp per inwoner weer door delfstoffenwinning.

Forensisme en de aanwezigheid van gaswinning en kapitaalintensieve industrieën moeten dus altijd in het achterhoofd worden gehouden als het bbp per inwoner regionaal vergeleken wordt. Hoe kleiner de regio's des te groter de kans op vertekening. In de noordelijke provincies wordt de invloed van de aardgaswinning zichtbaar in de donkergekleurde gedeelten. De invloed van forensen is minder duidelijk te kwantificeren. De grote aantallen uitgaande forensen zorgen voor het zeer lage bbp per inwoner in het sterk groeiende Flevoland, terwijl inkomende forensen in Noord-Holland en Utrecht juist een opwaartse druk op het bbp per inwoner teweegbrengen.

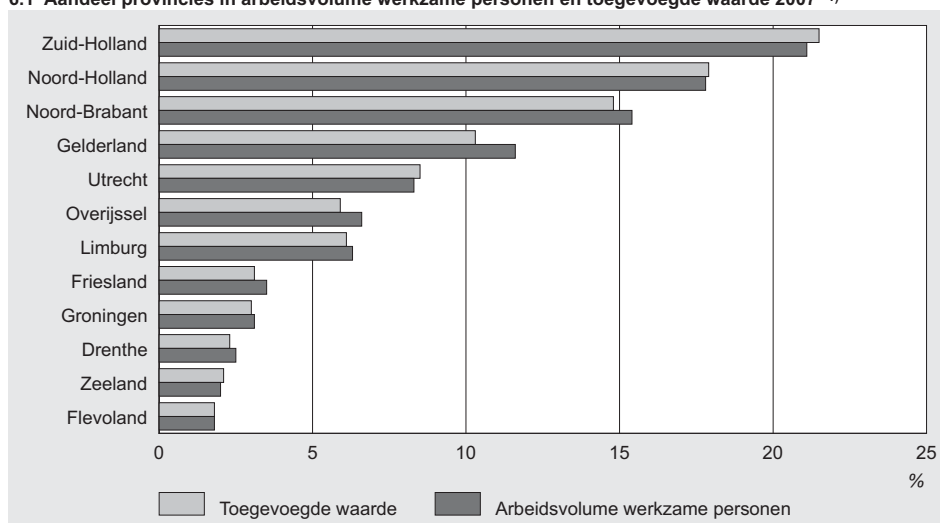
6. Werkgelegenheid

Het arbeidsvolume werkzame personen in Nederland bedroeg in 2007 6,7 miljoen arbeidsjaren. In vergelijking met 2001 zijn er meer dan 95 duizend arbeidsjaren bijgekomen.

Verschillen in omvang

De provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Noord-Brabant en Gelderland herbergen samen in 2007 iets meer dan tweederde deel van het totale arbeidsvolume. Zuid-Holland heeft met iets meer dan 21 procent het grootste aandeel. Flevoland heeft met bijna 2 procent het laagste aandeel.

6.1 Aandeel provincies in arbeidsvolume werkzame personen en toegevoegde waarde 2007* 1)

Bron: CBS, regionale rekeningen.

1) De cijfers voor de toegevoegde waarde van de drie noordelijke provincies zijn exclusief delfstoffenwinning.

De verdeling van de toegevoegde waarde over de provincies is vrijwel hetzelfde als de verdeling van het arbeidsvolume werkzame personen. De verschillen zitten in de achterliggende structuur. In elke provincie is het aandeel commerciële dienstverlening in de toegevoegde waarde hoger dan in het arbeidsvolume. Bij de niet-commerciële dienstverlening is dit net andersom. De oorzaak is het arbeidsintensieve karakter van de niet-commerciële dienstverlening. Voorbeelden hiervan zijn de zorg en het onderwijs. In Zuid-Holland bijvoorbeeld bestaat 52 procent van de toegevoegde waarde uit commerciële dienstverlening. 49 procent van de totale werkgelegenheid komt voor rekening van deze bedrijfstak. Bij de niet-commerciële dienstverlening zijn dit respectievelijk 24 en 32 procent.

Regionale groeiverschillen

De werkgelegenheid groeide in 2007 ten opzichte van 2001 jaarlijks gemiddeld met 0,2 procent. Bij de helft van de provincies lag de groei boven het landelijke gemiddelde. De werkgelegenheid in de provincie Flevoland groeide in de afgelopen jaren opvallend sterker dan landelijk. In Limburg daarentegen nam de werkgelegenheid in de periode 2001–2007 met gemiddeld 0,4 procent per jaar af.

De economische groei bedroeg in de periode 2001–2007 gemiddeld 1,9 procent. Naast Flevoland groeiden Noord-Holland en Zeeland harder dan gemiddeld. In beide provincies groeide echter het arbeidsvolume werkzame personen minder hard dan gemiddeld. In

Zeeland werd dit veroorzaakt door het kapitaalintensieve karakter van de productiestructuur.

6.2 Afwijking ten opzichte van de gemiddelde economische groei en het gemiddelde arbeidsvolume werkzame personen, 2001–2007* 1)

Bron: CBS, regionale rekeningen.

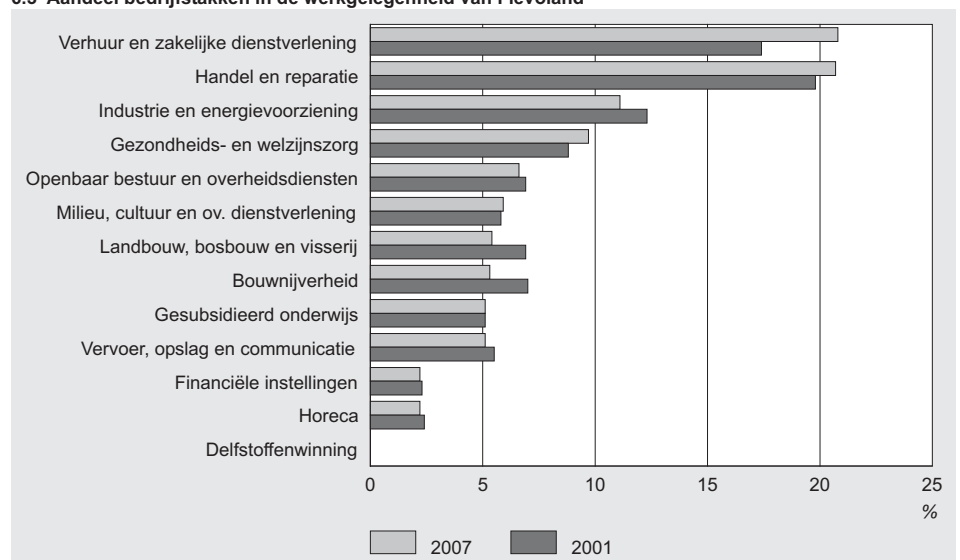
1) De groeicijfers voor Groningen, Friesland en Drenthe zijn gebaseerd op de groei exclusief delfstoffenwinning.

Werkgelegenheid in Flevoland

Het arbeidsvolume werkzame personen bedraagt in Flevoland in 2007 bijna 123 duizend arbeidsjaren. Ten opzichte van 2001 nam de werkgelegenheid in Flevoland toe met 17 duizend arbeidsjaren. Ruim 40 procent van deze groei kwam voor rekening van de bedrijfstak 'verhuur en zakelijke dienstverlening'.

In de beschouwde periode daalde het aandeel van de werkgelegenheid in de landbouw en in de bouw met respectievelijk gemiddeld 1,7 en 2,1 procentpunt. Duidelijk is dat een aantal bedrijfstakken in aandeel is teruggelopen. Het aandeel van 'verhuur en zakelijke dienstverlening' in de totale werkgelegenheid is het sterkst gegroeid, van 17 procent in 2001 naar 21 procent in 2007.

6.3 Aandeel bedrijfstakken in de werkgelegenheid van Flevoland

Bron: CBS, regionale rekeningen.

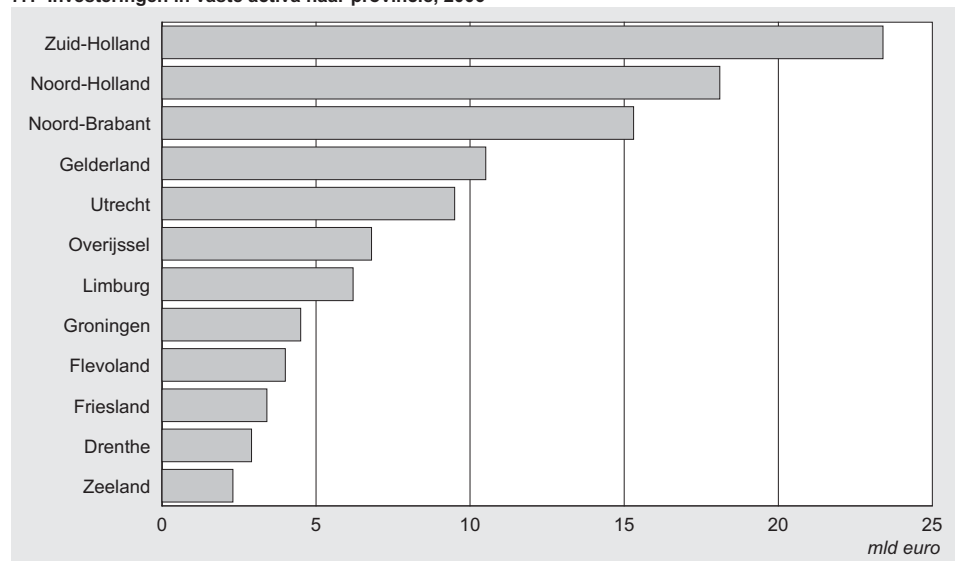
7. Investerings in vaste activa

De regionale rekeningen publiceren jaarlijks de regionale investeringen in vaste activa. Dat zijn geproduceerde materiële of immateriële activa die langer dan een jaar in het productieproces worden aangewend, zoals gebouwen, vervoermiddelen, computers, software en minerale exploratie. Van de regionale investeringen zijn onderverdelingen beschikbaar naar regio, bedrijfstak en naar type van activa. De investeringscijfers zijn niet voor prijsveranderingen gecorrigeerd.

Verdeling investeringen

In 2006 is in Nederland ruim 108 miljard euro geïnvesteerd in vaste activa. De verdeling van de investeringen is nagenoeg gelijk aan de verdeling van de toegevoegde waarde over de provincies.

7.1 Investerings in vaste activa naar provincie, 2006*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

De investeringen in vaste activa kunnen uitgesplitst worden naar bedrijfstak en naar type investering. In tabel 7.1 zijn de investeringen per provincie uitgesplitst naar economische activiteit. In alle provincies zijn de investeringen in de bedrijfstak financiële en zakelijke dienstverlening het grootst. Daarnaast worden de investeringen in woningen (zowel huur- als eigen woningen) volgens internationale richtlijnen eveneens gerekend als investeringen in de financiële en zakelijke dienstverlening. Provinciaal gezien varieerde het aandeel investeringen in de financiële en zakelijke dienstverlening sterk, van 76 procent van alle investeringen in vaste activa in Flevoland tot ongeveer 40 procent in Groningen en Zeeland.

Tabel 7.2 geeft het aandeel van de verschillende typen investeringen in de provincies weer. De investeringen in woningen springen er uit. Met elk 40 procent is in Friesland en Drenthe het aandeel daarin het grootst. In deze provincies zijn weinig andere investeringsactiviteiten. Woningen hebben daar dan ook een belangrijk aandeel in de structuur. Flevoland heeft met 24 procent als enige provincie een laag investeringsaandeel in woningen vanwege hoge investeringen in vervoermiddelen.

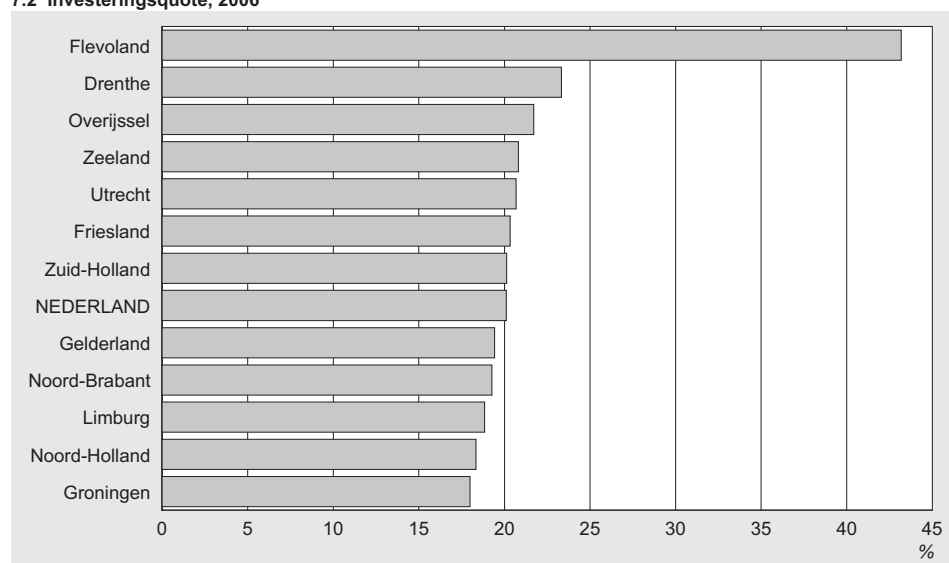
Investeringsquote

De investeringsquote is het aandeel van de investeringen in het bbp. Landelijk bedroeg de investeringsquote 20 procent.

Flevoland had in 2006 met 43 procent de hoogste investeringsquote. Dit is al voor een reeks van jaren het geval. Flevoland is een provincie in ontwikkeling waar zich steeds meer mensen en bedrijven vestigen. In de productiestructuur van Flevoland zijn bovendien landelijk sterk groeiende sectoren als ICT en zakelijke dienstverlening goed vertegenwoordigd.

De provincie Groningen had in 2006, met 18 procent de laagste investeringsquote. Dit hangt samen met de hoge toegevoegde waarde die in deze provincie gegenereerd wordt uit delfstoffenwinning. Hiervoor gecorrigeerd bedraagt de investeringsquote 20 procent. Daarmee ligt het niveau van de investeringen in Groningen op het landelijke gemiddelde.

7.2 Investeringsquote, 2006*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 7.1
Investeringsquote, 2006* 1)

	Landbouw	Delfstoffenwinning	Industrie	Energie	Bouw	Handel, horeca en reparatie	Vervoer, opslag en communicatie	Financiële en zakelijke dienstverlening	Overheid en onderwijs	Zorg en overige niet-commerciële dienstverlening	Totaal
<i>mln euro</i>											
Totaal Nederland	3 551	2 059	8 365	2 434	1 540	6 305	9 114	52 471	15 643	7 095	108 577
Groningen	96	210	447	378	42	153	649	1 714	465	317	4 470
Friesland	202	17	261	71	52	187	146	1 827	453	203	3 420
Drenthe	114	36	247	59	38	162	104	1 448	363	293	2 863
Overijssel	312	11	783	177	125	398	417	3 281	857	469	6 831
Flevoland	114	0	83	32	18	159	76	3 058	271	195	4 006
Gelderland	469	2	779	243	175	758	456	4 771	2 020	798	10 472
Utrecht	113	2	308	58	143	496	967	5 509	1 487	453	9 535
Noord-Holland	283	52	907	342	202	1 167	2 284	9 323	2 299	1 200	18 059
Zuid-Holland	803	107	1 391	622	400	1 332	2 467	10 548	4 290	1 447	23 407
Zeeland	88	1	362	115	25	140	195	886	311	180	2 303
Noord-Brabant	672	2	2 072	167	247	999	809	7 212	2 109	1 052	15 341
Limburg	285	9	726	171	72	353	544	2 893	683	488	6 225

Bron: CBS, regionale rekeningen.

1) Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 7.2
Verdeling investeringen in vaste activa naar type, 2006*

	Woningen	Bedrijfs- gebouwen	GWW-werken	Vervoer- middelen	Machines en installaties	Overige investering en in vaste activa	In cultuur gebrachte activa	Overdrachts- kosten op grond	Totaal
	%								
Nederland	31,2	14,1	10,8	10,8	13,3	18,0	0,3	1,4	100,0
Groningen	24,5	16,5	15,0	8,5	20,6	13,4	0,4	1,0	100,0
Friesland	40,7	14,1	7,2	4,7	12,0	18,1	1,6	1,5	100,0
Drenthe2	40,2	12,4	11,0	6,8	12,5	14,9	0,7	1,4	100,0
Overijssel	37,1	15,4	9,8	6,2	13,6	15,8	0,8	1,3	100,0
Flevoland	24,1	8,3	3,8	49,8	5,1	8,1	0,2	0,6	100,0
Gelderland	32,6	17,0	9,9	7,4	12,0	19,1	0,5	1,5	100,0
Utrecht	30,0	11,9	14,2	15,5	8,2	18,5	0,2	1,4	100,0
Noord-Holland	28,1	10,9	10,2	15,3	10,6	23,2	0,1	1,6	100,0
Zuid-Holland	30,6	15,8	12,3	8,3	14,1	17,3	0,1	1,5	100,0
Zeeland	31,9	16,2	5,8	8,1	22,5	13,9	0,3	1,3	100,0
Noord-Brabant	34,3	15,4	9,2	7,1	14,2	18,1	0,3	1,5	100,0
Limburg	36,2	15,8	7,7	4,9	15,6	18,1	0,2	1,4	100,0

Bron: CBS, regionale rekeningen.

8. De Randstad en de vier grote steden

De Randstad is heel belangrijk voor de economie van Nederland. Hier wordt bijna de helft van alle toegevoegde waarde in Nederland gegenereerd.

Binnen de Randstad zijn de vier grote steden, ook wel de G4 genoemd, de grote pijlers van de economie. De economieën in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht groeiden in 2008 sneller dan het landelijke gemiddelde van 2 procent. De vier grote steden dragen gezamenlijk tweederde deel bij aan de toegevoegde waarde van de Randstad. Ook nationaal gezien drukken de vier grote steden een zwaar stempel op de ontwikkeling van de economie. Van de totale toegevoegde waarde komt 30 procent uit de vier grote steden. Deze steden hebben ieder hun eigen karakter.

Amsterdam heeft met bijna 70 procent het hoogste aandeel van de toegevoegde waarde in de commerciële dienstverlening. Utrecht is met ruim 61 procent een goede tweede. In Den Haag bedraagt het aandeel in de commerciële dienstverlening ruim 57 procent. De niet-commerciële dienstverlening is hier met 31 procent het hoogste van de vier grote steden. Rotterdam is als havenstad meer industrieel van aard.

Met ingang van deze publicatie wordt er één van de vier grote steden uitgelicht. In deze publicatie is dat overheidsstad nummer één: Den Haag.

Tabel 8.1
De Randstad en de vier grote steden ¹⁾

	Amster- dam	Rotter- dam	Den Haag	Utrecht	G4	Rand- stad	Neder- land
Economische groei 2008*							
<i>% volumemutatie</i>							
	2,7	2,4	2,1	2,4	2,5	2,2	2,0
Aandeel in de toegevoegde waarde van Nederland totaal							
<i>%</i>							
Totaal	11,1	8,4	5,2	5,1	29,8	45,5	100
Landbouw, bosbouw en visserij	3,8	4,4	3,1	1,1	12,4	35,3	100
Nijverheid	4,9	8,5	2,2	2,7	18,3	32,2	100
Commerciële dienstverlening	15,6	8,9	5,9	6,3	36,7	53,1	100
Niet-commerciële dienstverlening	8,9	7,5	6,8	5,5	28,6	44,2	100
Arbeidsvolume werkzame personen	10,3	7,5	5,0	4,8	27,7	44,0	100
Arbeidsvolume werknemers	10,6	7,8	5,2	5,0	28,6	44,7	100
Productiestructuur op basis van de toegevoegde waarde							
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Landbouw, bosbouw en visserij	0,7	1,1	1,2	0,5	0,9	1,6	2,1
Nijverheid	10,8	24,9	10,6	12,9	15,1	17,4	24,5
Commerciële dienstverlening	69,8	53,0	57,1	61,3	61,4	58,2	49,9
Niet-commerciële dienstverlening	18,8	20,9	31,0	25,3	22,6	22,8	23,5
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)							
<i>mld euro</i>							
Totaal	56,2	42,3	26,0	25,8	150,3	229,6	504,6
Landbouw, bosbouw en visserij	0,4	0,5	0,3	0,1	1,3	3,7	10,4
Nijverheid	6,0	10,5	2,8	3,3	22,7	39,9	123,8
Commerciële dienstverlening	39,2	22,4	14,9	15,8	92,3	133,6	251,5
Niet-commerciële dienstverlening	10,6	8,9	8,1	6,5	34,0	52,5	118,8
Arbeidsvolume							
<i>1 000 arbeidsjaren</i>							
Arbeidsvolume werkzame personen	696,2	506,3	339,2	321,5	1 863,2	2 962,6	6 731,6
Arbeidsvolume werknemers	627,5	460,8	306,1	294,4	1 688,8	2 642,7	5 908,6

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ De cijfers in dit overzicht hebben betrekking op 2007*, tenzij anders vermeld.

De Haagse economie nader belicht

Van de vier grote steden is Den Haag de stad met het kleinste aandeel in toegevoegde waarde in de bedrijfstak industrie en energievoorziening, 10,6 procent. Met 31 procent heeft Den Haag van de G4 het grootste aandeel niet-commerciële dienstverlening. De overheid levert een bijdrage van 51 procent aan de totale niet-commerciële dienstverlening in de stad. Den Haag heeft daarmee het karakter van een ambtenarenstad. Met ongeveer zeventuizend werkzame personen is de gemeente in de stad de grootste werkgever. Daarnaast zitten alle ministeries in Den Haag en ook het provinciehuis staat in de stad. In 2007 bood de bedrijfstak 'openbaar bestuur en overheidsdiensten' 18 procent van de werkgelegenheid in Den Haag. In vergelijking met de drie andere grote steden en Nederland werken naar verhouding ongeveer 3 maal zoveel mensen bij het openbaar bestuur. Naast het openbaar bestuur is ook de bedrijfstak 'vervoer, opslag en communicatie' sterk vertegenwoordigd in Den Haag. Met name het belang van de telecommunicatie voor de Haagse economie is de laatste tien jaar sterk gegroeid.

Tabel 8.2
Aandelen toegevoegde waarde Nederland en Den Haag

		1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007*
		%						
Nederland	Alle economische activiteiten	100	100	100	100	100	100	100
Den Haag	Alle economische activiteiten	100	100	100	100	100	100	100
Nederland	Landbouw, bosbouw en visserij	3,5	3,5	2,7	2,6	2,3	2,1	2,1
Den Haag	Landbouw, bosbouw en visserij	1,6	1,5	1,4	1,3	1,5	1,2	1,2
Nederland	Delfstoffenwinning	2,7	2,8	1,8	2,8	2,5	2,8	3,1
Den Haag	Delfstoffenwinning	1,2	1,7	1,3	1,9	1,9	1,5	1,9
Nederland	Industrie en energievoorziening	19,2	17,8	17,1	16,1	15,9	16,0	15,9
Den Haag	Industrie en energievoorziening	5,5	5,0	4,9	4,3	4,8	4,7	4,6
Nederland	Bouwnijverheid	5,4	5,3	5,5	5,7	5,5	5,4	5,5
Den Haag	Bouwnijverheid	4,1	3,8	4,6	4,8	4,6	4,4	4,2
Nederland	Handel en reparatie	13,0	13,3	13,9	13,6	13,3	13,0	13,1
Den Haag	Handel en reparatie	10,2	10,2	10,7	10,2	9,2	8,6	8,5
Nederland	Horeca	1,9	1,9	2,0	2,0	1,9	1,9	1,8
Den Haag	Horeca	2,0	1,6	1,9	1,8	1,7	1,6	1,6
Nederland	Vervoer, opslag en communicatie	6,9	7,1	7,2	7,1	7,4	7,3	7,0
Den Haag	Vervoer, opslag en communicatie	8,6	8,9	9,0	10,0	12,8	14,0	13,3
Nederland	Financiële instellingen	6,3	6,2	6,2	6,1	7,3	7,7	5,8
Den Haag	Financiële instellingen	9,2	8,1	7,6	7,2	9,0	9,9	8,2
Nederland	Verhuur en zakelijke dienstverlening	17,9	19,8	21,2	21,3	19,4	19,9	22,1
Den Haag	Verhuur en zakelijke dienstverlening	23,4	25,7	25,9	25,8	22,0	22,7	25,5
Nederland	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	7,9	7,4	7,1	7,0	7,4	7,1	6,9
Den Haag	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	18,3	17,8	17,5	17,7	16,8	16,0	15,8
Nederland	Gesubsidieerd onderwijs	4,3	4,1	4,1	4,1	4,4	4,4	4,3
Den Haag	Gesubsidieerd onderwijs	3,9	3,6	3,6	3,6	3,6	3,5	3,3
Nederland	Gezondheids- en welzijnszorg	7,5	7,3	7,3	7,6	8,8	8,8	8,7
Den Haag	Gezondheids- en welzijnszorg	7,1	6,6	6,4	6,4	7,1	7,1	7,2
Nederland	Milieu, cultuur en ov. dienstverlening	3,5	3,7	3,7	3,8	4,0	3,8	3,7
Den Haag	Milieu, cultuur en ov. dienstverlening	4,8	5,5	5,3	5,0	5,0	4,8	4,8

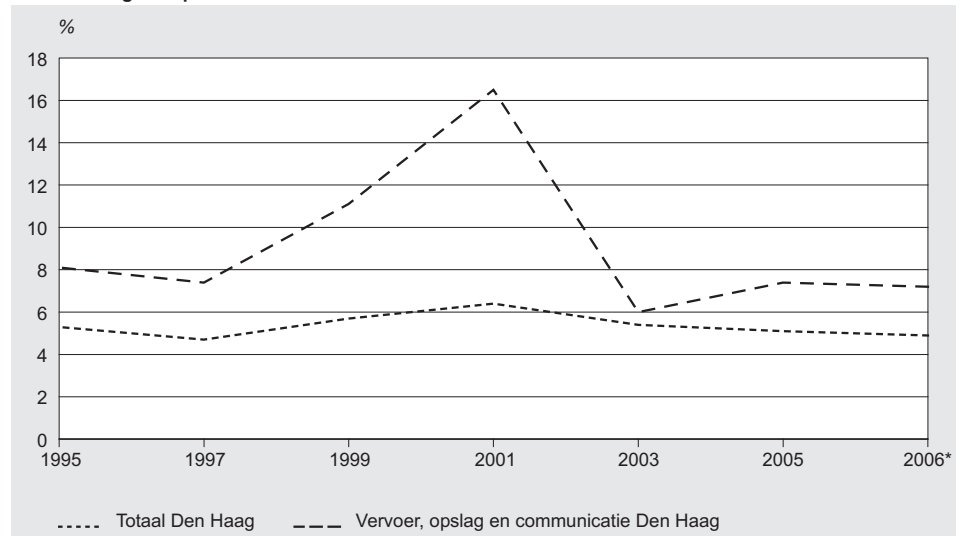
Bron: CBS, regionale rekeningen.

De productiestructuur van Den Haag

Als we de Haagse productiestructuur nader bekijken en vergelijken met het landelijke beeld zijn er opmerkelijke ontwikkelingen en verschillen te zien. Het eerste dat opvalt in tabel 8.2 is dat het aandeel van de bedrijfstak 'industrie en energievoorziening' in de toegevoegde waarde van Den Haag erg klein is, namelijk nog geen 5 procent. Landelijk is het aandeel van de 'industrie en energievoorziening' in de toegevoegde waarde bijna 16 procent. Bij de bedrijfstak 'openbaar bestuur en overheidsdiensten' is het beeld juist andersom. Deze bedrijfstak heeft in Den Haag een aandeel in de toegevoegde waarde van bijna 16 procent tegen nog geen 7 procent landelijk. Het aandeel in de toegevoegde

waarde van de bedrijfstak 'vervoer, opslag en communicatie' vertoont in de tijd een opmerkelijke ontwikkeling. Terwijl het aandeel van deze bedrijfstak in de Nederlandse economie nagenoeg constant is vertoont dit in Den Haag een sterke stijging van nog geen 9 procent in 1997 tot ruim 13 procent in 2007. Dit is vooral te danken aan de groei van telecommunicatiebedrijven. Dit komt ook tot uiting in het aandeel van de bedrijfstak 'vervoer, opslag en communicatie' in de totale investeringen in Den Haag. Dat aandeel ligt, vooral in de periode 1998–2001, duidelijk boven het landelijke gemiddelde.

8.1 Aandeel totale investeringen en investeringen in de bedrijfstak vervoer, opslag en communicatie in Den Haag ten opzichte van Nederland.

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Arbeidsvolume

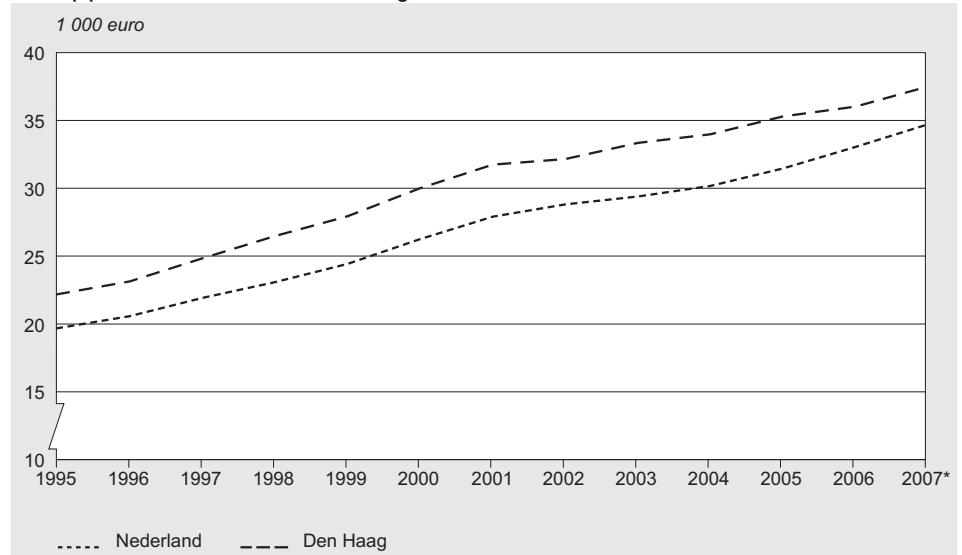
Wat betreft de aandelen in arbeidsvolume werkzame personen laat Den Haag een zelfde beeld zien als bij de toegevoegde waarde. Ook daar springt de bedrijfstak 'openbaar bestuur en overheidsdiensten' eruit. Van het totale arbeidsvolume in Nederland is rond de 7 procent afkomstig van het 'openbaar bestuur en overheidsdiensten'. In Den Haag is dit aandeel ongeveer 18 procent.

Het arbeidsvolume werkzame personen is niet stabiel. Tot 2004 nam het arbeidsvolume van de bedrijfstak 'openbaar bestuur en overheidsdiensten' in Den Haag toe. Daarna zette een scherpe daling in. Dit komt door bezuinigingen die het Rijk de afgelopen jaren heeft doorgevoerd. Om deze bezuinigingen zonder grote sociale gevolgen te laten verlopen, is de Remkes-regeling ingevoerd. Deze regeling maakte het mogelijk voor ambtenaren om vervroegd met pensioen te gaan met behoud van ten minste 70 procent van het laatst verdiende salaris. Ambtenaren maakten daar massaal gebruik van.

Bbp per inwoner

Het bbp per inwoner lag in Den Haag in de periode 1995–2007 structureel boven het landelijke gemiddelde. Wel is het verschil met dit landelijke gemiddelde in de loop der jaren kleiner geworden. Was er in 1995 nog een verschil van 12,6 procent, in 2007 was dit gereduceerd tot 8 procent.

8.2 Bbp per inwoner Nederland en Den Haag

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Den Haag ook internationaal karakter

Den Haag heeft niet alleen het karakter van een overheidsstad. Na Wenen, Genève en New York is Den Haag de vierde stad ter wereld met het aantal VN-organisaties die in de stad gevestigd zijn. Recht, vrede en veiligheid zijn sleutelwoorden voor de internationale organisaties die hier gevestigd zijn. De bekendste zijn: Het Internationaal Strafhof; het Internationaal Gerechtshof; Het Joegoslavië-tribunaal; Europol; OPCW (organisatie voor handhaving van verbod op chemische wapens). Ook zijn er 139 landen die een ambassade of consulaat hebben gevestigd in de stad. Er moet op worden gewezen dat eerder genoemde instellingen geen bijdrage leveren aan het bbp van Nederland. Ook worden de werknemers die er werken niet meegeteld voor de bepaling van het aantal werkzame personen. Internationaal is bepaald dat deze instellingen buiten beschouwing worden gelaten voor het berekenen van het bbp en het aantal werkzame personen.

Begrippenlijst

Arbeidsvolume werkzame personen

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het arbeidsproces; deze wordt uitgedrukt in arbeidsjaren of gewerkte uren. Werkzame personen zijn alle personen (werknemers en zelfstandigen) die bijdragen aan de Nederlandse productie, ongeacht leeftijd, het aantal uren dat men werkt of het land waarin men woont.

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenlands product (bbp) tegen marktprijzen is het eindresultaat van de productieve activiteiten van de ingezeten productie-eenheden. Het is gelijk aan de toegevoegde waarde tegen basisprijzen van alle bedrijfsklassen aangevuld met enkele transacties die niet naar bedrijfsklassen worden verdeeld.

Bruto toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen is gelijk aan het verschil tussen de productie in basisprijzen en het intermediair verbruik tegen aankooprijzen.

COROP-gebied

De naam COROP is afgeleid van de naam van een interdepartementale commissie die de betreffende regionale indeling van Nederland omstreeks 1970 heeft ontworpen. Voluit luidde de naam van deze commissie: COördinatiecommissie Regionaal Onderzoeks-Programma.

Economische groei

De volumemutatie van het bruto binnenlands product tegen marktprijzen. Prijsontwikkelingen van de geproduceerde en verbruikte goederen en diensten in de verschillende regio's worden gelijk verondersteld.

Grote steden (G4)

In deze publicatie zijn de grote steden gedefinieerd als kerngemeente plus omliggend gebied. Amsterdam betreft COROP-gebied Groot-Amsterdam, Rotterdam betreft COROP-subgebied Rijnmond, Den Haag omvat COROP-gebied Agglomeratie 's-Gravenhage en Utrecht ten slotte omvat COROP-plusgebied stadsgewest Utrecht.

Investerings in vaste activa

Investerings in vaste activa zijn uitgaven voor geproduceerde materiële of immateriële activa die langer dan een jaar in het productieproces worden gebruikt.

Investeringsquote

Bruto kapitaalinvesterings in vaste activa in een bedrijfstak als percentage van de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak. Het betreft hier niet alleen de investeringen door ondernemingen maar door alle sectoren van uitvoering (publieke en private partijen).

Randstad

In deze publicatie wordt onder de Randstad verstaan: de provincie Zuid-Holland; de provincie Noord-Holland exclusief de COROP-gebieden Kop van Noord-Holland en Alkmaar en omgeving; de provincie Utrecht exclusief COROP-plusgebied Zuid-oost-Utrecht; de gemeente Almere.

Recessie

De toestand waarin de economie verkeert wanneer het volume van het bruto binnenlands product twee opeenvolgende kwartalen krimpt.

Bedrijfsindelingen en regionale indelingen

Bijlage 1
Indeling bedrijfstakken en -klassen, gebaseerd op de SBI 1993

Nr.	Bedrijfsklassen	Bedrijfstakken	Vierdeling		
1	Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw, bosbouw en visserij		
2	Delfstoffenwinning	Delfstoffenwinning	Nijverheid		
3	Voedings- en genotmiddelenindustrie	Industrie en energievoorziening			
4	Textiel- en lederindustrie				
5	Papierindustrie				
6	Uitgeverijen en drukkerijen				
7	Aardolie-industrie				
8	Chemische industrie				
9	Rubber- en kunststofindustrie				
10	Basismetalaalindustrie				
11	Metaalproductenindustrie				
12	Machine-industrie				
13	Elektrotechnische industrie				
14	Transportmiddelenindustrie				
15	Overige industrie				
16	Energie- en waterleidingbedrijven				
17	Burgerlijke- en utiliteitsbouw			Bouwnijverheid	
18	Grond-, water- en wegenbouw				
19	Overige bouwnijverheid				
20	Groothandel	Handel en reparatie	Commerciële dienstverlening		
21	Detail-, autohandel en reparatie				
22	Horeca	Horeca			
23	Vervoer over land	Vervoer, opslag en communicatie			
24	Vervoer over water en door de lucht				
25	Dienstverlening ten behoeve van vervoer				
26	Post en telecommunicatie				
27	Banken	Financiële instellingen			
28	Verzekeringswezen en pensioenfondsen				
29	Financiële hulpactiviteiten				
30	Verhuur van en handel in onroerend goed	Verhuur en zakelijke dienstverlening			
31	Zakelijke dienstverlening				
32	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	Niet-commerciële dienstverlening		
33	Gesubsidieerd onderwijs	Gesubsidieerd onderwijs			
34	Gezondheids- en welzijnszorg	Gezondheids- en welzijnszorg			
35	Milieudienstverlening	Milieu, cultuur en overige dienstverlening			
36	Cultuur, sport en recreatie				
37	Overige dienstverlening				

Bijlage 2
Indeling van COROP-gebieden naar provincie en landsdeel

Nr.	COROP-gebied	Provincie	Landsdeel		
100	Oost-Groningen	Groningen	Noord		
200	Delfzijl e.o.				
300	Overig Groningen				
400	Noord-Friesland	Friesland			
500	Zuidwest-Friesland				
600	Zuidoost-Friesland				
700	Noord-Drenthe	Drenthe			
800	Zuidoost-Drenthe				
900	Zuidwest-Drenthe				
1000	Noord-Overijssel	Overijssel	Oost		
1100	Zuidwest-Overijssel				
1200	Twente				
4000	Flevoland	Flevoland			
4001	Almere				
4002	Flevoland-Midden				
4003	Noordoostpolder en Urk				
1300	Veluwe	Gelderland			
1400	Achterhoek				
1500	Agglomeraties Arnhem en Nijmegen				
1600	Zuidwest-Gelderland				
1700	Utrecht	Utrecht	West		
1701	Utrecht-West				
1702	Stadsgewest Amersfoort				
1703	Stadsgewest Utrecht				
1704	Zuidoost-Utrecht				
1800	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland			
1900	Alkmaar e.o.				
2000	IJmond				
2100	Agglomeratie Haarlem				
2200	Zaanstreek				
2300	Groot-Amsterdam				
2311	Amsterdam				
2321	Overig Agglomeratie Amsterdam				
2322	Edam-Volendam e.o.				
2323	Haarlemmermeer e.o.				
2400	Het Gooi en Vechtstreek				
2500	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek			Zuid-Holland	
2600	Agglomeratie 's-Gravenhage				
2601	Agglomeratie 's-Gravenhage excl. Zoetermeer				
2602	Zoetermeer				
2700	Delft en Westland				
2800	Oost-Zuid-Holland				
2900	Groot-Rijnmond				
2910	Rijnmond				
2920	Overig Groot-Rijnmond				
3000	Zuidoost-Zuid-Holland				
3001	Drechtsteden				
3002	Overig Zuidoost-Zuid-Holland				
3100	Zeeuwsch-Vlaanderen	Zeeland			
3200	Overig Zeeland				
3300	West-Noord-Brabant	Noord-Brabant	Zuid		
3400	Midden-Noord-Brabant				
3500	Noordoost-Noord-Brabant				
3510	Stadsgewest 's-Hertogenbosch				
3520	Overig Noordoost-Noord-Brabant				
3600	Zuidoost-Noord-Brabant				
3700	Noord-Limburg	Limburg			
3800	Midden-Limburg				
3900	Zuid-Limburg				

Technische toelichting

Inleiding

Regionale rekeningen geven een kwantitatieve beschrijving van het economisch proces van regio's binnen een land en sluiten aan op de nationale rekeningen. De nadruk in de regionale rekeningen ligt op de productie en inkomensvorming. Theoretisch kunnen de nationale rekeningen beschouwd worden als de sommatie van de regionale rekeningen. De productie in een land wordt immers voortgebracht door bedrijven en instellingen in de verschillende regio's, de zogenoemde 'ingezeten eenheden'. In de Nederlandse praktijk worden echter eerst de nationale rekeningen samengesteld en worden vervolgens de regionale cijfers hiervan afgeleid.

Bij het samenstellen van de regionale rekeningen worden dezelfde concepten en definities gehanteerd als bij de nationale rekeningen. Voor beide wordt aangesloten op de internationale richtlijnen van het System of National Accounts 1993 (SNA 1993) en het Europees systeem van nationale en regionale rekeningen 1995 (ESR 1995). Hierdoor zijn de uitkomsten van de regionale rekeningen zowel binnen Nederland als internationaal vergelijkbaar. Eén van belangrijkste gebruikers van deze cijfers is de Europese Unie ten behoeve van het regionaal beleid. Het regionale bruto binnenlands product (bbp) per inwoner is één van de criteria voor het toekennen van uitkeringen in het kader van de Europese structuurfondsen.

Regio's

Het Nederlandse deel van het continentaal plat in de Noordzee en de Nederlandse ambassades in het buitenland vallen onder het economisch gebied van Nederland. De activiteiten in deze gebieden maken deel uit van de Nederlandse economie maar zij worden niet aan de provincies toegekend. Voor dit doel is de zogenoemde Extra-regio gecreëerd. De som van de provinciecijfers stemt hierdoor niet overeen met het nationale rekeningencijfer. In de tabellen met provinciecijfers in deze publicatie is de Extra-regio weggelaten.

In de regionale rekeningen wordt de actuele regionale indeling gehanteerd. Bij grenswijzigingen door bijvoorbeeld gemeentelijke herindelingen ontstaan, meestal beperkte, breuken. Bij grotere breuken worden volgtijdelijk vergelijkbare reeksen samengesteld.

Methoden

Er zijn grofweg twee methoden om regionale rekeningen samen te stellen: bottom-up en top-down. Bij de bottom-up methode worden gegevens over in de regio gevestigde eenheden opgeteld tot een regionaal cijfer. De som van alle regionale cijfers moet overeenkomen met het nationale cijfer. Bij de top-down methode wordt het nationale aggregaat verdeeld met een verdeelsleutel. Meestal wordt hiervoor informatie over de inzet van arbeid gebruikt. Voor de Nederlandse regionale rekeningen wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de bottom-up methode waarbij gegevens van individuele eenheden uit de productiestatistieken centraal staan. Wanneer een eenheid vestigingen in verschillende regio's omvat dan wordt de informatie van deze eenheid toegedeeld aan de betreffende regio's, meestal op basis van de aantallen banen van werknemers.

Voor een deel van de economie zijn geen goede gegevens van de individuele eenheden beschikbaar. Hiervoor wordt dus teruggegrepen op de top-down methode. Omdat de regionale inzet van arbeid bij deze methode cruciaal is, dienen afgeleide cijfers over regionale arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waarde per arbeidsjaar) met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Kercijfers Regionale rekeningen

In de regionale rekeningen worden de volumemutaties anders berekend dan in de nationale rekeningen. In de regionale rekeningen worden de berekeningen uitgevoerd op bedrijfsklasseniveau en niet zoals in de nationale rekeningen op het niveau van goederen en diensten. Verder worden in de regionale rekeningen de gegevens eerst in lopende prijzen samengesteld terwijl dit in de nationale rekeningen simultaan in lopende prijzen en in prijzen van het voorafgaande jaar gebeurt. Nadat in de regionale rekeningen de cijfers in lopende prijzen zijn bepaald worden deze gedefleerd om te komen tot de

volumemutaties. Er zijn bij het CBS geen gegevens over regionale prijsontwikkelingen per bedrijfstak beschikbaar. Daarom worden de regionale uitkomsten van de productie en het intermediair verbruik, en dus van de toegevoegde waarde, per bedrijfsklasse gedeïfleerd met nationale deflatoren. Overigens wordt voor de landbouw en de aardolie- en aardgaswinning wel gebruikgemaakt van regionale verdelingen van de geproduceerde goederen.

Voor het meest recente jaar zijn geen ramingen van het regionale bbp in lopende prijzen beschikbaar. De economische groei naar regio wordt voor dat jaar gebaseerd op de productiestructuur van het voorgaande jaar en de nationale ontwikkelingen per bedrijfsklasse. Voor enkele bedrijfsklassen (landbouw, aardolie- en aardgaswinning, verhuur van en handel in onroerend goed) worden wel regionale gegevens ingezet. Verder worden voor enkele (verzorgende) bedrijfsklassen cijfers over de bevolkingsgroei meegenomen. Alle voorlopige cijfers kunnen onderhevig zijn aan bijstellingen, maar door de gehanteerde methode geldt dit in hoge mate voor de economische groeicijfers naar regio van het meest recente jaar.

Het bbp is de som van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen per bedrijfstak en het saldo van de productgebonden belastingen en subsidies. Deze laatste post is niet volledig toe te wijzen aan de verschillende bedrijfstakken. Basis voor het regionaliseren zijn juist de cijfers over de toegevoegde waarde per bedrijfsklasse. Conform internationale afspraken worden de productgebonden belastingen en subsidies verdeeld over de regio's overeenkomstig de totale toegevoegde waarde tegen basisprijzen om tot het bbp tegen marktprijzen per regio te komen.

Revisiestrategie

De regionale rekeningen sluiten aan op de nationale rekeningen, niet alleen qua concepten en definities, maar ook wat betreft de revisiestrategie. Eens in de 5 à 10 jaar worden bij een revisie de niveaus opnieuw bepaald en tussen revisies worden de jaar-op-jaar veranderingen zo juist mogelijk weergegeven. Conceptuele wijzigingen, nieuwe of gewijzigde bronnen en eventuele correcties worden pas bij de periodieke revisies doorgevoerd. Om de vergelijkbaarheid in de tijd te behouden worden dan ook de cijfers over eerdere jaren aangepast.

Tabellen

Tabel 1
Regionale economische groei

	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*
<i>% volumemutaties</i>									
Totaal Nederland	3,4	1,9	0,1	0,3	2,2	2,0	3,4	3,6	2,0
Groningen	6,8	4,0	2,7	1,2	2,7	-2,0	1,0	-2,0	10,2
Friesland	1,3	1,8	-1,6	0,8	0,3	2,2	2,0	4,7	1,5
Drenthe	1,4	1,6	0,3	-0,8	0,1	2,8	0,3	4,5	1,5
Overijssel	2,8	1,8	-0,6	0,8	1,3	2,2	3,0	4,4	1,8
Flevoland	3,5	5,9	1,5	6,2	4,0	4,0	7,5	8,8	2,3
Gelderland	2,9	1,8	-0,8	0,5	1,1	1,9	5,3	4,1	1,4
Utrecht	4,6	3,6	-1,2	-1,4	1,8	2,2	3,9	3,7	2,3
Noord-Holland	3,8	0,7	2,4	1,5	3,0	2,8	3,3	2,9	2,4
Zuid-Holland	2,7	1,9	-0,7	0,2	1,8	2,8	3,4	3,7	2,0
Zeeland	2,4	1,9	3,8	1,4	1,4	2,0	2,1	4,9	1,4
Noord-Brabant	4,3	1,4	-1,1	0,2	2,7	3,1	3,9	3,9	1,0
Limburg	2,5	2,0	1,1	-0,9	2,9	0,2	2,5	3,5	0,7
Exclusief delfstoffenwinning									
Groningen	3,4	0,9	0,9	-0,6	-0,1	2,4	1,5	2,7	2,1
Friesland	2,0	1,8	-0,6	1,5	0,7	3,4	2,5	4,3	1,7
Drenthe	2,9	2,2	1,0	-0,4	0,8	2,4	2,5	4,1	2,2

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 2
Bruto binnenlands product per inwoner

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
<i>1 000 euro</i>								
Totaal Nederland	19,7	27,9	28,8	29,4	30,2	31,5	33,0	34,7
Groningen	24,1	32,4	33,0	34,6	35,3	38,3	43,2	42,8
Friesland	16,5	23,0	23,1	23,8	23,9	25,2	26,3	27,9
Drenthe	17,0	22,3	22,8	23,1	23,2	24,5	25,3	26,9
Overijssel	17,2	24,2	24,8	25,4	25,9	26,8	28,0	29,8
Flevoland	14,8	20,2	20,7	21,7	22,1	22,9	25,2	27,8
Gelderland	16,9	23,7	24,3	24,8	25,2	26,0	27,7	29,4
Utrecht	23,3	35,1	35,5	35,6	36,3	37,5	38,8	40,3
Noord-Holland	22,5	31,4	33,6	34,3	35,3	36,6	37,8	38,9
Zuid-Holland	19,9	28,3	29,1	29,8	30,6	32,2	33,6	35,4
Zeeland	19,0	23,7	25,7	26,7	27,2	27,8	28,9	31,5
Noord-Brabant	19,5	28,0	28,6	29,1	30,0	31,3	32,9	34,9
Limburg	17,3	24,7	25,8	26,2	27,1	27,7	29,1	31,0
Exclusief delfstoffenwinning								
Groningen	17,5	24,1	25,2	25,5	25,6	26,6	27,7	29,3
Friesland	15,6	21,4	21,9	22,7	22,9	24,2	25,1	26,5
Drenthe	15,4	20,7	21,5	21,8	22,1	23,0	24,1	25,5

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 3
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen) ¹⁾

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
<i>mln euro</i>								
Totaal Nederland	275,7	397,6	414,4	425,3	436,9	456,2	479,0	504,6
Groningen	12,1	16,3	16,8	17,7	18,1	19,5	22,0	21,8
Friesland	9,1	12,9	13,1	13,6	13,7	14,4	15,0	15,9
Drenthe	7,0	9,4	9,7	9,9	9,9	10,5	10,9	11,6
Overijssel	16,4	23,4	24,2	24,9	25,5	26,4	27,7	29,5
Flevoland	3,6	6,0	6,4	6,9	7,1	7,5	8,3	9,3
Gelderland	28,5	40,8	42,3	43,4	44,2	45,7	48,6	51,8
Utrecht	22,4	35,0	36,3	36,8	37,7	39,2	40,7	42,8
Noord-Holland	50,0	70,9	76,9	78,8	81,5	84,7	87,4	90,5
Zuid-Holland	59,9	86,1	88,9	91,5	94,0	99,1	102,9	108,7
Zeeland	6,3	7,9	8,6	9,0	9,2	9,4	9,8	10,6
Noord-Brabant	40,2	59,2	61,1	62,4	64,3	67,2	70,6	74,9
Limburg	17,7	25,0	26,2	26,6	27,5	27,9	29,1	30,9
Exclusief delfstoffenwinning								
Groningen	8,8	12,2	12,8	13,0	13,1	13,6	14,1	14,9
Friesland	8,6	12,0	12,4	13,0	13,1	13,8	14,3	15,1
Drenthe	6,4	8,8	9,2	9,4	9,5	9,9	10,4	11,0

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 4
Arbeidsvolume werknemers ¹⁾

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
<i>1 000 arbeidsjaren</i>								
Totaal Nederland	5 000,6	5 858,4	5 850,4	5 776,3	5 699,4	5 682,5	5 772,6	5 908,6
Groningen	171,1	185,8	186,1	186,3	183,2	182,6	181,5	184,6
Friesland	165,4	190,5	191,6	191,5	190,1	191,0	190,2	194,7
Drenthe	125,9	143,3	145,8	142,2	140,7	140,3	140,6	144,6
Overijssel	331,5	374,8	377,2	374,5	368,8	370,2	374,3	384,8
Flevoland	66,2	90,3	90,3	91,9	92,9	94,1	97,7	105,2
Gelderland	573,6	663,9	663,1	660,1	649,6	651,2	662,7	680,5
Utrecht	408,8	505,0	500,1	485,5	474,9	475,1	487,8	498,6
Noord-Holland	890,8	1 049,9	1 046,8	1 032,9	1 022,1	1 015,6	1 037,0	1 051,3
Zuid-Holland	1 075,9	1 269,7	1 263,7	1 244,3	1 224,4	1 221,6	1 240,6	1 267,5
Zeeland	103,7	113,8	117,8	116,3	114,1	112,6	110,5	113,3
Noord-Brabant	743,0	885,1	883,9	871,7	863,5	860,5	882,2	907,5
Limburg	338,5	381,0	378,6	373,9	369,6	362,3	362,0	370,4

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 5
Arbeidsvolume werkzame personen ¹⁾

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
<i>1 000 arbeidsjaren</i>							
Totaal Nederland	6 636,4	6 619,5	6 547,2	6 480,1	6 478,0	6 582,8	6 731,6
Groningen	211,1	211,2	211,6	208,7	208,8	208,0	211,5
Friesland	227,0	227,9	228,0	227,0	228,5	228,0	232,9
Drenthe	167,8	170,3	166,9	165,6	165,6	166,3	170,6
Overijssel	429,8	430,9	428,1	423,0	425,0	429,7	440,7
Flevoland	106,2	106,2	107,9	109,2	111,2	115,0	122,7
Gelderland	761,2	759,7	757,2	747,6	751,0	764,1	783,2
Utrecht	557,4	552,2	538,2	528,7	530,7	544,7	556,7
Noord-Holland	1 182,7	1 178,0	1 164,3	1 157,1	1 154,1	1 178,7	1 195,8
Zuid-Holland	1 416,2	1 407,5	1 388,0	1 368,9	1 368,7	1 391,0	1 420,7
Zeeland	135,6	139,2	137,6	135,6	134,3	132,5	135,5
Noord-Brabant	1 003,8	1 001,8	989,8	983,3	982,2	1 006,1	1 033,3
Limburg	432,5	429,4	424,3	420,0	412,8	413,2	422,5

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 6
Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen), 2007* ¹⁾

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
<i>mld euro</i>					
Totaal Nederland	10,4	123,8	251,5	118,8	504,6
Groningen	0,4	10,7	6,2	4,4	21,8
Friesland	0,8	4,3	6,5	4,3	15,9
Drenthe	0,4	3,4	4,6	3,2	11,6
Overijssel	0,7	8,5	12,7	7,6	29,5
Flevoland	0,5	1,4	5,4	1,9	9,3
Gelderland	1,2	11,7	24,7	14,3	51,8
Utrecht	0,3	6,4	25,6	10,4	42,8
Noord-Holland	1,1	13,5	55,8	20,1	90,5
Zuid-Holland	2,8	22,5	57,0	26,4	108,7
Zeeland	0,4	4,0	3,9	2,4	10,6
Noord-Brabant	1,2	22,7	35,0	16,0	74,9
Limburg	0,7	8,8	14,1	7,3	30,9
Exclusief delfstoffenwinning					
Groningen	0,4	3,9	6,2	4,4	14,9
Friesland	0,8	3,5	6,5	4,3	15,1
Drenthe	0,4	2,8	4,6	3,2	11,0

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Tabel 7
Aandeel toegevoegde waarde per provincie naar bedrijfstak, 2007*

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
	%				
Totaal Nederland	2,1	24,5	49,9	23,5	100
Groningen	1,6	49,2	28,7	20,4	100
Friesland	5,3	26,9	40,9	26,9	100
Drenthe	3,6	29,7	39,2	27,6	100
Overijssel	2,3	28,9	43,1	25,7	100
Flevoland	5,1	15,6	58,5	20,8	100
Gelderland	2,2	22,5	47,6	27,6	100
Utrecht	0,8	15,0	59,9	24,3	100
Noord-Holland	1,2	14,9	61,7	22,2	100
Zuid-Holland	2,6	20,7	52,4	24,3	100
Zeeland	3,7	37,2	36,2	23,0	100
Noord-Brabant	1,5	30,4	46,8	21,3	100
Limburg	2,2	28,4	45,6	23,7	100
Exclusief delfstoffenwinning					
Groningen	2,4	25,9	41,9	29,8	100
Friesland	5,6	23,2	43,0	28,2	100
Drenthe	3,8	25,8	41,3	29,1	100

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 8
Aandeel toegevoegde waarde per bedrijfstak naar provincie, 2007*

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
	%				
Totaal Nederland	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Groningen	3,4	8,7	2,5	3,7	4,3
Friesland	8,1	3,5	2,6	3,6	3,2
Drenthe	4,0	2,8	1,8	2,7	2,3
Overijssel	6,4	6,9	5,1	6,4	5,9
Flevoland	4,5	1,2	2,2	1,6	1,8
Gelderland	11,0	9,4	9,8	12,0	10,3
Utrecht	3,3	5,2	10,2	8,8	8,5
Noord-Holland	10,7	10,9	22,2	16,9	17,9
Zuid-Holland	27,3	18,1	22,7	22,2	21,5
Zeeland	3,8	3,2	1,5	2,1	2,1
Noord-Brabant	11,0	18,4	13,9	13,4	14,8
Limburg	6,5	7,1	5,6	6,2	6,1

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Tabel 9
Totale investeringen in vaste activa ¹⁾

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*
	<i>mln euro</i>							
Totaal Nederland	64 210	92 742	96 197	94 507	94 759	94 336	99 170	108 577
Groningen	2 378	2 808	2 912	2 914	3 085	3 048	3 473	4 470
Friesland	2 012	3 290	3 318	3 235	3 327	3 209	3 263	3 420
Drenthe	1 893	2 240	2 353	2 521	2 705	2 329	2 578	2 863
Overijssel	3 740	5 027	5 268	5 340	4 970	5 680	6 112	6 831
Flevoland	1 571	3 229	3 113	3 051	3 631	2 881	3 823	4 006
Gelderland	6 784	9 230	9 383	10 043	9 947	10 296	10 120	10 472
Utrecht	5 006	7 478	8 016	8 173	7 770	8 450	9 149	9 535
Noord-Holland	11 287	16 688	16 522	15 797	16 463	16 542	16 622	18 059
Zuid-Holland	13 874	20 006	22 029	19 998	20 408	20 689	21 673	23 407
Zeeland	1 371	2 061	1 999	2 254	2 516	2 158	2 102	2 303
Noord-Brabant	9 199	14 462	14 442	14 425	13 622	13 105	13 792	15 341
Limburg	4 601	5 366	5 546	5 347	4 900	4 812	5 412	6 225

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

Meer informatie op www.cbs.nl

Publicaties

De regionale economie 2007

Een beeld van de regionale economie 1995–2005

Regionale investeringen in vaste activa 1995–2006

Nationale Rekeningen 2008

De Nederlandse economie 2008

Het dossier Nederland regionaal, te vinden op www.cbs.nl (thema's/dossiers/Nederland regionaal), bevat naast informatie over de regionale rekeningen een schat aan informatie over overige regionale gegevens, gerangschikt op thema. In het domein Nederland regionaal zijn in pdf-formaat de publicaties van de regionale rekeningen opgenomen. De meest recente zijn 'de regionale economie 2007', 'regionale investeringen in vaste activa 1995–2006' en 'een beeld van de regionale economie 1995–2005'. Alle tabellen van de regionale rekeningen staan in de elektronische database Statline (Thema's/macro-economie/Nationale rekeningen regionaal).